

КРЕАТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА СХОДЖЕННЯ ДО ВЛАСНОГО «Я»

Н.Кирпач

науковий співробітник

Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України

Розглядається сократівський метод майєвтичного діалогу, який допомагає особистості виявити і зрозуміти свої творчі потенції, критично поставитись до свого життя.

Ключові слова: сократівський метод, майєвтичний діалог, креативність.

Людина сама по собі має креативну сутність, що здатна осягти та перетворити не лише світ, в якому вона живе, а і саму себе. Людині в позитивному бутті властива творча психологія, – писав М.Бердяєв. Вона може бути пригніченою чи прихованою, може бути розкритою, але вона екзистенціально властива людині. Творчий інстинкт в людині є безкорисливим інстинктом. У ньому людина забуває себе, виходить із себе. Наукове відкриття, технічний винахід, творчість художня, творчість суспільна можуть бути потрібними для інших і використані для цілей утилітарних, проте сам той, хто творить, є безкорисливим і позбавленим себе. В цьому сутність творчої психології.

„Хоча здатність перетворювати світ дана людині за сутністю самого способу існування, в реальності ця здатність має бути розгорнута, досягнута, як здатність бути особистістю, бути суб'єктом, бути індивідуальністю, ніби у згорнутому вигляді властива людському буттю, а протягом свого життя людина "розгортає" ці здатності від віку до віку, від одного етапу розвитку до іншого від одного рівня їх здійснення до іншого, так і здатність творити, звершувати себе як носія та володаря величної культуротворчої сили поступово розгортається людиною. Лише на певному етапі своєї життєдіяльності людина здатна сформуватись як суб'єкт власної культуротворчої сили, що свідомо і цілеспрямовано "застосовується", "прикладається". Саме тоді кожний акт діяння людини стає творчим актом, в якому не просто виявляється активність людини щодо певних явищ світу та здатність певним чином реагувати на їх сутнісні впливи. В кожному окремому акті діяння людина створює нову сутність, народжує новий зміст, новий світ її ідей та ідеалів" [3].

Проте, досить часто, бувають такі етапи в людському житті, коли особистості досить важко буває збагнути себе, або ж спрямувати творчу енергію в конструктивне русло.

Особистість, як учасник психотерапевтичної взаємодії, постає в ньому з боку тієї самої системи цінностей і особистісних сутностей, що виступають як об'єкт можливого перетворення.

Психолог здебільшого ніяк не впливає на події в світі, він може лише змінити інтерпретацію цих подій і ставлення до них. Тому в процесі майєвтичної взаємодії психотерапевт спрямовує взаємодію із особистістю в русло пізнання себе, своїх цінностей, свого призначення. Гуманістично орієнтована психотерапія здатна допомогти особистості усвідомити свої творчі резерви і ціннісні перспективи саморозвитку, спираючись на основні положення Н.Маслоу, К.Роджерса, В.Франкла, Г.К.Юнга, Р.Асаджолі, Х.К.Льюїсера.

Представники гуманістичного напрямку в психотерапії схильні бачити людину істотою природжено активною, що бореться, самостверджується, підвищує свої можливості, з майже безмежними здібностями до позитивного зростання. Тому зусилля психотерапевта спрямовані на особистісне зростання пацієнта, а не просто на лікування хвороби. Представники цього напрямку використовують такі широкі поняття, як „самовизначення”, „творчість” і „методологія”, що прагне до максимальної інтеграції розуму, тіла та душі людини при порушенні її цілісності. Патологія розуміється як зменшення можливостей для самовираження, як результат блокування, пригнічення внутрішніх переживань. Невротична особистість розглядається як пригнічена, а невроз – як основний, універсальний, що призводить до відчаю, результат відчуження індивіду від себе, свого світу. За Н.Маслоу, патологія – це ослаблення людини, втрата або ж поки ще нездійсненність людських можливостей, страх пізнати самого себе, зрозуміти свої емоції, імпульси, здібності, потенційні можливості, своє призначення [4]. Таким чином, хвороба, що включає всі психіатричні поняття, і здоров'я розташувалися на континуумі: ким людина мріє бути – ким людина має змогу стати.

Психотерапевтичні зустрічі діють через сам факт їх новизни. Під час їх проведення психотерапевт служить каталізатором, за

допомогою якого пацієнт реалізує свої латентні і кращі здібності для саморозвитку.

Гуманістичний напрям у психотерапії передбачає терапевтичний союз не лише як стосунки лікаря і пацієнта (як в динамічній психотерапії) або вчителя і студента (як у поведінковій психотерапії), але є стосунками між двома особистостями.

К.Роджерс писав: вступаю у взаємостосунки не лише як вчений, не лише як лікар, який може точно визначити діагноз і призначити лікування, а як особистість, що вступає в особисті взаємостосунки" [5].

Т.О.Флоренська в статті "Діалог як метод психології консультування", досліджуючи проблему наукового статусу практичної психології, говорить, що вона може бути вирішена в контексті прийняття практичної психології як гуманітарної науки зі своєю методологією, що відрізняється від методології природничих наук [6]. Практична психологія особистості звернена до суб'єкта як неповторної індивідуальності, тому до її вивчення не можна застосовувати методи об'єктивної експериментальної психології, що вивчає загальні і типологічні властивості і закономірності психіки "людини взагалі" як об'єкта дослідження.

Зрозуміти внутрішній світ особистості неможливо шляхом "байдужого нейтрального аналізу", неможливо це і методом злиття з ним, оскільки світ цей непомірно глибокий. Лише в процесі спілкування з людиною можливе розкриття глибин її душі. Таким методом пізнання душі людини є діалог. За словами М.Бахтіна дослідження стає запитанням і відповіддю – діалогом [7]. Відродження старовинного майєвтичного діалогу у психологічній допомозі особистості відповідає потребі у виявленні й розвитку творчих потенцій кожної окремої особистості. Кожна людина повинна мати можливість проявити себе. У цьому зацікавлені як окрема особистість, так і суспільство.

У процесі майєвтичної взаємодії відбувається звернення до себе, до свого внутрішнього центру, свого справжнього ества, найпотаємнішої і невідомої нам частини себе. Майєвтик, як ведучий цього творчого процесу, бере на себе обов'язок спрямовувати діалог в русло глибшого пізнання свого співрозмовника і самого себе.

Сократівський діалог можна уявити у вигляді своєрідної інтелектуальної боротьби, в процесі якої коригуються непослідовні, суперечливі і бездоказові судження хворого. Майєвтик послідовно, крок за кроком, підводить пацієнта до необхідного і запланованого висновку. В основі цього процесу лежить логічна аргументація, що становить суть методики сократівського діалогу. Під час бесіди психотерапевт ставить запитання пацієнту таким чином, щоб той давав лише позитивні відповіді, на основі чого пацієнт під-

водиться до сприйняття судження, яке на початку бесіди не приймалося, було не зрозумілим чи невідомим.

Обґрунтовуючи ефективність психологічних впливів, в основі яких лежить переконання, Е.Кречмер, слідом за Дюбуа, характеризував методи переконання із висуванням переконливих логічних доводів як метод "давнього Сократа" [2, 580-581]. При зоо-генних неврозах, пов'язаних із втратою смислу життя, в процесі логотерапії також використовується методика сократівського діалогу, яка дозволяє підштовхнути пацієнта до відкриття ним для себе адекватного смислу життя. Велику роль при цьому відіграє особистість самого майєвтика, однак нав'язування ним свого розуміння смислу життя неприпустимо.

Серед методик емоційно-стресової психотерапії В.С.Рожнов називає раціональну терапію у вигляді сократівського діалогу [2, 580]. Під час емоційно-насиченої бесіди майєвтик, уміло поставленими запитаннями, підводить хворого до усвідомлення необґрунтованості його побоювань. Стійкий психотерапевтичний ефект завдячує тому, що пацієнт вважає, що він сам прийшов до нових для себе суджень і висновків, які відповідають його системі особистісних настановлень.

Г.Б.Геренштейн у своїй книзі "Введение в практическую психотерапию" наводить приклад психоаналітичного лікування, де в бесідах із пацієнтом описував фрагмент розмови, як сократівський діалог [2, 580-581]. За допомогою сократівського діалогу майєвтик робить спробу переконати хвору, що невротичний симптом зникне після того, як вона усвідомить його сутність. „Скажіть,- кажу я їй, – до якого життєвого розряду життєвих явищ ви відносите, наприклад, сновидіння – свідомих чи не свідомих?" – "Ну звичайно несвідомих".- "Так. Вам сняться кошмари?" – "Так, я інколи страждаю від них уві сні", – "Як так страждаєте?" "А дуже просто: мені буває інколи так тяжко і я так кричу від болю, що просто задихаюсь і просинаюся спітніла», – "І все це від сновидінь, зумовлених грою несвідомого?" "Саме так". – "Уявіть тепер, що я лікар, спостерігаю, як ви страждаєте від такого кошмарного сновидіння, коли ви кричите від болю, задихаєтесь, то що я, на вашу думку, повинен зробити: ввести вам морфій чи покласти компрес на серце?" "Та, просто, розбудіть мене". "Для чого ж вас будити?" "А для того, щоб мені стало зрозумілим, що це був сон". – "Так ось в чім річ! Значить, для того, щоб звільнити вас від страждання, зумовлених грою несвідомого, ви пропонуєте вас розбу-

дити, і таким чином піддати їх контролю свідомості, і лише тоді, коли ви зрозумієте, що це лише кошмарний сон, ви позбавитесь цих страждань. Так само і тут. Оскільки ви не розумієте звідки це у вас ви і страждаєте, як від кошмарного сну; коли ви зрозумієте які мотиви їх обумовлюють, – ви від нього позбавитесь. Чи припускаєте ви це?" "Так, тепер для мене все ясно".

Наведений приклад демонструє, що майєвтичний діалог може бути елементом різних особистісно-орієнтованих психотерапевтичних методів, метою яких є залучення пацієнтів до співпраці та розширення сфери його свідомості.

Отже, власне сократівський діалог знайшов своє застосування на різних етапах психотерапевтичної роботи: як на початку співпраці для налагодження контакту та прояснення проблеми, в процесі взаємодії для усвідомлення матеріалу, який уже визрів в рамках несвідомого так і наприкінці співпраці для закріплення досягнутих результатів. Отже, майєвтична взаємодія з клієнтом від зустрічі до зустрічі має властивість розгортатись як формуюча, оскільки майєвтик виступає активним учасником цієї взаємодії з метою здійснення "розвиваючого впливу" на особистість як суб'єктом майєвтичної взаємодії.

Тому в програмах індивідуального консультування з проблем саморозвитку особистості майєвтична взаємодія постає: 1) методом самопізнання, психологічного розвитку та самоактуалізації особистості; 2) методом інтегрального навчання, що не лише сприяє розвитку здібнос-

тей дитини, але й допомагає їй знайти та усвідомити свою істину духовну природу і створити на її основі гармонійну, цілеспрямовану особистість (особливо корисно застосовувати майєвтику при навчанні обдарованих дітей, у яких надсвідомі функції пробуджені і їхню активність необхідно спрямовувати та інтегрувати з дією інших функцій); 3) методом лікування психологічних і психосоматичних порушень, коли причиною занепокоєння є бурхливий конфлікт між свідомими та несвідомими силами або у випадку порушень, обумовлених глибинними кризами, що, як правло, передують фазі самоактуалізації.

Людина досягає власну здатність до подібних взаємодій, вона досягає межі та міру власної самостійності й індивідуальної сили у протистоянні світові. Проте не тільки досягнення меж власного єства відкривається людині в акті творчої взаємодії зі світом. Людина пізнає можливості виходу за ці межі подолання встановленої міри відкритості світові. Тому творчість завжди є потрясінням, в якому долається замкнутість людського життя, відкривається новий простір існування. В творчому акті людина переживає злет духу, творення "нового себе", усвідомлюється, що творчий акт – це саморозкриття сил людського буття, єдиного і неповторного. Саме в творчому акті людина вибудовує свій власний світ, формує змістовий простір свого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М.М.* Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Просвещение, 1963. – С. 459.
2. *Карвасарский Б.Д.* Психотерапевтическая энциклопедия. – СПб.: Речь, 1998. – С. 580-581.
3. *Маноха І.П.* Творчість, як засіб довершеності життя // Киричук О.В., Роменец В.А. Основи психології. – К.: Вища школа, 1995. – 264 с.
4. *Маслоу Н.* Психология бытия. – М.: Реал-бук, 1997. – С. 90.
5. *Роджерс К.* Клиентоцентрированная терапия. – М.: Рефл-бук, 1997. – С. 30.
6. *Флорентская Т.* Диалог как метод психологии консультирования // Психологический журнал. – 1994. – № 5. – С. 44-53.
7. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. – М.: Рефл-бук, 1990. – 242 с.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2007 р.